

4. Захисні дії в разі погрози вогнепальною зброєю. Обеззброєння та силове затримання правопорушника : метод. рек. / [В.А. Дідковський; В.В. Бондаренко, О.В. Кузенков та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 63 с.

Римарчук Ольга Вікторівна,

доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Михайлюк Анна Володимирівна,

здобувач вищої освіти навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Військовий конфлікт між Україною та рф змусив усвідомити про нагальну потребу удосконалення положень кримінального процесуального законодавства щодо порядку здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану. Тому Верховна Рада України внесла цілу низку екстрених законодавчих ініціатив щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Зупинимося на деяких із них.

1. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» від 15.03.2022 р. №2125-ІХ [1] змінена назва розділу ІХ-1 КПК України «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України» на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». Відповідно до ч. 1 ст. 7 КПК України зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, проте за умови уведення воєнного стану процесуальний порядок здійснення кримінального провадження повинен відбуватися із урахуванням особливостей, визначених розділом ІХ-1 КПК України [9].

2. Передбачений особливий порядок початку досудового розслідування у разі відсутності технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР). У такому випадку слідчий, дізнавач або прокурор повинен винести мотивовану постанову про початок досудового розслідування, яка має містити

мотиви та обставини прийняття такого процесуального рішення а також відомості, визначені ч. 5 ст. 214 КПК України [9]. За наявності першої технічної можливості відомості необхідно негайно внести до ЄРДР.

3. Передбачені особливості проведення деяких слідчих (розшукових) дій. По-перше, участь понятих під час проведення слідчих (розшукових) дій передбачена у ч. 7 ст. 223 КПК України, відповідно до якої проведення пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідування особи проводяться у присутності не менше двох понятих [9]. Як виняток, участь понятих можна замінити на застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюється із обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування. Проте, положення абзацу 3, підпункту 1, ч.1 ст. 615 КПК України дозволяють проводити обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи без залучення понятих за наявності декількох умов: наявна об'єктивна неможливість або потенційна небезпека їхньому життю чи здоров'ю та обов'язковість фіксування процесуальної дії доступними технічними засобами безперервним відеозаписом[9]. На нашу думку, зазначене положення слід залишити як загальне правило проведення таких видів слідчих (розшукових) дій, оскільки світова практика не передбачає громадського контролю під час досудового розслідування, технічні засоби фіксування позбавленні суб'єктивного мислення та можуть у деталях зберігати інформацію тривалий час, на відміну від можливостей пам'яті людини.

По-друге, під час проведення допитів необхідно враховувати, що протоколи складені під час проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії можуть використовуватися як доказ у Міжнародному кримінальному суді, який працює за власними правилами доказування [3, 4]. Тому бажано перед допитом роз'яснити права передбачені КПК України та ст. 55 Римського Статуту, зокрема, для свідка та потерпілого (а) не може бути примушена свідчити проти самої себе або визнавати свою вину; б) не може бути піддана примусу, тиску або погрозам у будь-якій формі, катуванню чи іншим жорстоким, нелюдським чи таким, що принижують гідність, видам поведінки або покарання; с) якщо допит проводиться мовою, яку ця особа не розуміє повною мірою і якою вона не розмовляє, безплатно користується допомогою кваліфікованого перекладача й такими перекладами, які є необхідними для дотримання вимог справедливості; d) не може бути піддана свавільному арешту або затриманню, а також не може бути позбавлена волі, крім як на таких підставах і відповідно до таких процедур, які встановлені у Статуті), для підозрюваного (а) бути поінформованою до початку допиту про те, що є підстави вважати, що нею було вчинено злочин, який підпадає під юрисдикцію

Суду; б) зберігати мовчання, при цьому таке мовчання не береться до уваги під час визначення винуватості або невинуватості; с) користуватися допомогою захисника за власним вибором або, якщо ця особа не має захисника, допомогою призначеного їй захисника в кожному випадку, коли цього вимагають інтереси правосуддя, і без будь-якої оплати, якщо в цієї особи немає достатніх коштів на це; д) бути допитаною у присутності адвоката, якщо тільки ця особа за власним бажанням не відмовилася від свого права на послуги адвоката) [4, 5].

Також необхідно звернути увагу на те, що відповідно до положень ст. 224 КПК України під час проведення допиту не вимагається залучення понятих та в обов'язковому порядку застосовувати технічні засоби. Рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування приймає особа, яка проводить відповідну процесуальну дію (ч. 1 ст. 107 КПК України) [9]. На відміну від вище зазначених положень, в умовах воєнного стану показання вважатимуться як допустимі докази за умови якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. А показання підозрюваного, окрім застосування доступних технічних засобів відеофіксації необхідно отримувати виключно за участю захисника. На нашу думку, обов'язковість залучення захисника у контексті ч. 11 ст. 615 КПК України є сумнівною, оскільки протирічить засаді диспозитивності та не кореспондується із положеннями ст. 52 КПК України. Крім цього, на дізнавача, слідчого, прокурора покладається обов'язок забезпечення захисника як у очному, так і дистанційному форматі (у разі неможливості явки захисника - із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) (ч. 12 ст. 615 КПК України) [9]. Реалізація останніх положень передбачає низку проблем, зокрема: 1) забезпечення права на зустріч із захисником відповідно до положень ст. 12 КПК України, яка повинна проводитися без обмеження в часі та кількості у робочі, вихідні, святкові, неробочі дні в будь-який час за власною ініціативою та/або ініціативою захисника із дотриманням правил збереження таємниці спілкування; 2) відповідно до частин 4 – 6 ст. 104 КПК України по завершенню проведення слідчої (розшукової) дії особи, які брали участь у ній повинні підписати протокол. Якщо підозрюваний відмовиться підписати протокол, факт відмови від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови повинно бути засвідчено підписом захисника (ч. 6 ст. 104 КПК України). Як забезпечити підписання протоколу захисником, який приймає участь у процесуальній дії дистанційно?

Третью особливостю здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану можна визначити те, що ч. 1 ст. 106 КПК України передбачає, що складати протокол дозволяється під час проведення або безпосередньо після закінчення процесуальної дії.

Проте, відповідно до положень абзацу 2, підпункту 1 ч. 1 ст. 615 КПК України під час дії воєнного стану складання відповідного протоколу дозволяється не пізніше 72 годин з моменту завершення таких процесуальних дій за умови відсутності можливості складання процесуальних документів та обов'язкової фіксації доступними технічними засобами заведеної процесуальної дії [9].

По-четверте, повноваження прокурора були розширені. Так, керівник органу прокуратури за умови об'єктивної неможливості виконувати слідчим суддею своїх повноважень, може приймати рішення, як надання дозволу на проведення тимчасового доступу до речей і документів, затримання з метою приводу, обшуку та огляду, отримання зразків для експертизи, НСРД, здійснення приводу, накладати арешт на майно, продовжувати строки досудового розслідування, виконувати обов'язки судді щодо захисту прав людини відповідно до положень ст. 206 КПК України [9].

Проте, розширення повноважень прокурора та органів досудового розслідування під час дії воєнного стану не є новелою національного кримінального процесуального законодавства. Зазначені тенденції спостерігаються у країнах, де відбувалися воєнні дії. Наприклад, в Ізраїлі повноваження слідчих органів максимально розширені, їм надано право затримувати підозрюваних без дозволу суду, проводити обшуки, здійснювати прослуховування телефонних розмов. Задля недопущення терористичних загроз, національній безпеці, шпигунства тощо передбачаються спрощені процедури розгляду кримінальних проваджень у спеціалізованих військових судах (спеціальних військових трибуналах) із дотриманням підвищеного ступеню секретності під час судового розгляду. У випадках виняткової критичної ситуації, загрозливої для національних інтересів та існування самої держави Ізраїль, можуть терміново скликатися спеціальні військові трибунали для максимально оперативного, безапеляційного і спрощеного позасудового розгляду окремих вкрай важливих резонансних кримінальних справ з метою недопущення загрози. Якість досудового розслідування досягається застосуванням особливих форм взаємодії між цивільною поліцією, спецпідрозділами армії (ЦАХАЛ), військовою розвідкою (АМАН) та контррозвідальною службою внутрішньої безпеки (ШАБАК). Запроваджена спеціалізація щодо розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень, зокрема, спеціалізовані контртерористичні та слідчі підрозділи (Ямам та Яхал), які зосереджуються виключно на розслідуванні тяжких злочинів проти національної безпеки, тероризму, шпигунства, діяльності іноземних агентів [5].

Під час конфлікту в Югославії був запроваджений Закон «Про військові трибунали», який регулював діяльність спеціальних військових трибуналів, визначав порядок проведення слухань та межі

повноважень трибуналів у справах, пов'язаних з воєнними злочинами та злочинами проти людяності [6, 7].

Період воєнного стану спонукає змінювати кримінальне процесуальне законодавство України, проте слід пам'ятати, що «обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки» [8].

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав: Закон України від 15.03.2022 р. №2125-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2125-20#n6>

2. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Лист Верховного Суду від 03.03.2022 р. № 1/0/2-22. Судова влада України. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf

3. Rules of Procedure and Evidence. URL: <https://www.icc-cpi.int/Publications/Rules-of-Procedure-andEvidence.pdf?fbclid=IwAR1L-weqJor3qraL478HiR7HiTJGaIwlvYRa1h0rIBWouyWU5ySvHTb7I>

4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

5. Кравчук О, Бондаренко М. Досудове розслідування воєнних злочинів. Електронний архів наукових та освітніх матеріалів КПП ім. Ігоря Сікорського. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/892d25fc-58e5-464b-886d-a3cf651915b7/content>

6. Мазниченко М.О. Арабо-ізраїльський конфлікт: особливості та перспективи врегулювання. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/52026/1/%d0%9c%d0%b0%d0%b7%d0%bd%d0%b8%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be_409_%20%d0%94%d0%b8%d0%bf%d0%bb%d0%be%d0%bc.pdf

7. Гбур З. В. Принципи роботи армії оборони Ізраїлю та їх імплементація в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/7_2021/3.pdf

8. Уроки та значення Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії. URL: <https://ecpl.com.ua/news/uroky-ta-znachennia-mizhnarodnoho-kryminalnoho-trybunalu-shchodo-kolyshnoi-yuhoslavii/>

9. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775>

Руденко Андрій Іванович,

старший викладач кафедри вогневої підготовки Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ВЧИНЕНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Питання криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються із застосуванням вогнепальної зброї на сьогоднішній день стоїть дуже гостро. З початку нападу РФ на Україну збільшився незаконний обіг вогнепальної зброї, громадяни України все більше висловлюють потребу у володінні вогнепальною зброєю, однак, застосовують її не лише для захисту себе та членів своєї родини від ворогу, а й для вчинення широкого кола кримінальних правопорушень. Окрім цього така зброя використовується для вчинення самогубств, адже війна завжди несе руйнування, біль, страждання, як фізичні так і психологічні, самотність, каліцтво та смерть. Поряд із об'єднанням різних верств населення, моральним та емоційним їх згуртуванням, у країні на яку напали збільшується агресії та насильства. Так, за статистичними даними Офісу Генерального прокурора України [1] за період з січня по липень 2022 року було зареєстровано 2654 злочинів вчинених з використанням зброї та боєприпасів, а от у 2023 році за аналогічний період ці дані збільшилися до 16738 [2].

Аналіз структури сучасної кримінальної протиправності в усьому світі дозволяє поставити на одне з перших місць кримінальні правопорушення, що вчиняють із використанням вогнепальної зброї. Ураховуючи стійку тенденцію до зростання їх кількості, можна констатувати, що це проблема за своїми масштабами стала планетарною. Про це свідчить доповідь ООН «Глобальний тягар збройного насилля», де констатовано, що в результаті вбивств щорічно гине понад 500 тис. людей і близько 2 млн. отримують вогнепальні поранення різного ступеня тяжкості [3].

Така ситуація вимагає не лише посилення контролю за обігом та використанням цивільними особами вогнепальної зброї, а й розроблення криміналістичних рекомендацій із питань виявлення, фіксації та дослідження як самої зброї так слідів її застосування.

Вогнепальна зброя та боєприпаси, зазвичай виявляється правоохоронними органами під час огляду місць вчинення кримінальних правопорушень, під час їх транспортування або під час